

NYERGES ÁDÁM

nyerges.adam@pte.hu

PhD hallgató (PTE-BTK), egyetemi oktató (METU)

Lehet-e a terroristát vallomásra kényszeríteni?

Guantánamo és a CIA akciók emberi jogi alapkérdései

— *Is it possible to force the terrorists to signed a confession? – The basic questions of human rights in view of Guantanamo and the CIA actions* —

ABSTRACT The aim of this study is to examine in the title described legal and ethical problems. At the beginning of the study we clarify the legal frameworks and then examine the possibilities of the human rights feasible. This is a very special and sensitive situation, therefore the author of this study does not want to take a position on this controversial issue. This study is only a summary, which clarifies and takes into consideration the most circumstances of the topic.

KEYWORDS terrorism, guantanamo, human rights, torture

DOI 10.14232/belv.2016.ksz.5 <http://dx.doi.org/10.14232/belv.2016.ksz.5>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article: Nyerges Ádám (2016): Lehet-e a terroristát vallomásra kényszeríteni? – Guantánamo és a CIA akciók emberi jogi alapkérdései. *Belvedere Meridionale* 28. évf. Különszám. 49–59. pp.

ISSN 1419-0222 (print) ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

Ez a tanulmány megpróbálja a címben leírt problémát jogi, majd pedig erkölcsi alapon megvizsgálni. A tanulmány elején tisztázzuk a jogi kereteket, és kitérünk az emberi jogok vonatkozó szakaszaira, majd ezek után az adott speciális körülményekre vonatkoztatva vizsgáljuk meg az emberi jogok betartásának, betarthatóságának lehetőségeit. Ezek után mindezt erkölcsi, morális szempontból vizsgáljuk meg. A tanulmánynak viszont nem feladata állást foglalni eme nemzetközi szinten is igen vitatott kérdésben, csupán tisztázó, a legtöbb körülményt figyelembe vevő, összefoglaló műnek íródott.

Az emberi jogok nemzetközi védelmének alapjai

Történetileg az első jogok biztosítása először Angliában a Magna Charta Libertatum révén jelent meg. A Magna Charta Libertatum az 1215. június 1-én Földnélküli János angol király által aláírt szabadságlevél. A király kül- és belpolitikájával – ami a hűbéresek és városok kiváltságait sértette – elégedetlen bárók kényszerítették, hogy fogadja el az okiratot. A 63 cikkelyt tartalmazó Magna Charta Libertatum biztosította az egyházi és világi bárók, valamint a városok jogait, kiváltságait, személyi és vagyoni biztonságát. Rendelkezéseket tartalmazott a kereskedelem, vám- és pénzügyek területén, valamint elrendelte a súlyok és mértékek egységesítését is. Egy 25 tagú bizottság volt hivatva arra, hogy az uralkodóval betartassa. 1225-ben megújítására került sor.¹ Később, az 1628-ban megjelent Petition of Right a kényszerintézkedések ellen tiltakozva követelte többek között annak biztosítását, hogy törvényes ítélet nélkül senkit ne lehessen tartóztatni, illetve bebörtönözni.

1689 a Bill of Rights (más néven: Jognyilatkozat) megszületésének éve, mely máig érvényben van Nagy-Britanniában. A Bill of Rights az angol alkotmányos monarchia alapvető jogszabálya, amely nagymértékben korlátozta a királyi felségjogokat. Bár III. (orániai) Vilmos angol királynak nem voltak ínyére ezek a megszorítások, de végül elfogadta a parlament döntéseit. A Bill of Rights a parlament jogainak biztosítását tartalmazta, és segített megszilárdítani az alkotmányos monarchia alapjait.²

Az Egyesült Államok jogrendjében az 1776-ban elfogadott Függetlenségi Nyilatkozattól fogva jelen van az alapvető szabadságjogok biztosítása és az egyenlőség elve.³

Franciaországban a forradalom után, 1789. augusztus 26-án kihirdetett Emberi és polgári jogok nyilatkozata⁴ deklarálta először az emberi jogok sérthetetlenségét, és az emberek egyéni és közösségi jogait. A dokumentum a következő alapvetéssel kezdődik, amely a lefektetett alapvető jogokat már ekkor a francia polgárokon túl, kivétel nélkül mindenkire érvényesnek tekintette és tekinti máig:

¹ Sz. JÓNÁS 1971. 614–617.

² Főbb rendelkezései: Az uralkodó nem helyezheti hatályon kívül a parlament által elfogadott törvényeket, a törvényeket a választott parlament hozza. Hadügyekben és pénzügyekben a parlament dönt, az uralkodó békeidőben nem tarthat állandó hadsereget a parlament hozzájárulása nélkül, és nem szabhat ki új adókat a parlament hozzájárulása nélkül. A király joga a választáskor a többségi párt tagjaiból a miniszterek kinevezése. Létre kell hozni a független bíróságot; a király köteles időnként összehívni a parlamentet; a király egyszemélyű hatalom, de csak vétőjoga van. Az uralkodó nem zárkozhat el a kérvények elől; nem tagadhatja meg a protészantsoktól a fegyverviselés jogát; indokolatlanul nem szólhat bele a parlamenti szavazásokba; nem büntetheti meg a parlamenti képviselőket azért, amit a vitákon mondtak; és nem szabhat ki kegyetlen büntetéseket.

³ USA függetlenségi nyilatkozata.

⁴ La Déclaration des droits de l'Homme et du citoyen

„Minden ember szabadnak és jogokban egyenlőnek születik és marad, a társadalmi különbségek csakis a közösség szempontjából való hasznosságon alapulnak.”⁵

A nyilatkozat népszuverenitást, esélyegyenlőséget hirdetett, valamint kimondta, hogy a törvény előtt minden ember egyenlő, és különbségtétel csak erényei és képességei alapján képzelhető el köztük. Megcáfolta a királyok isteni legitimitációját, helyette a „minden polgár egyformán alkalmazható minden közhivatalra, állásra és méltóságra” elvet vezette be. Minden polgár természetes és elvülhetetlen joga „a szabadság, a tulajdon, a biztonság és az elnyomással szemben való ellenállás”. A nyilatkozat megállapítja, hogy a jogokra való igény abból a tényből származik, hogy „Az egyes ember természetes jogainak gyakorlása más korlátokba nem ütközhetik, mint azokba, amelyek a társadalom többi tagjai számára ugyanezen jogok élvezetét biztosítják”. Ezért a jogokat a nyilatkozat a „közakarát kifejezéseként” kezeli, így hirdet jogegyenlőséget és „csak a társadalomra nézve ártalmas cselekedeteket” tiltja. A nyilatkozat szólásszabadságot és sajtószabadságot biztosít és némileg csekélyebb biztosítékot ad a vallásszabadságra: „feltéve, hogy (...) e nézetek megnyilvánulása a törvényes rendet nem sérti”. A nyilatkozat tiltja az *ex post facto*⁶ büntetőjog alkalmazását és a gyanúsítottal szembeni indokolatlan durvaságot, ugyanakkor az ártatlanság vélelmét⁷ is hirdeti.

A forradalom előtti Franciaországban, miután az illetékes hatóságok vád alá helyezték, technikailag azonnal bűnösnek kezelték az embert, a parlament névre hallgató királyi törvényszékek pedig kínzásnak vethették alá, hogy vallomást csikarjanak ki belőle. A védelemnek nagyon kevés joga volt, tehát az ítéletig az emberek nagyon komoly kockázatnak voltak kitéve, ha meggyanúsították őket.

Az emberi jogokat tehát eredetileg az egyes nemzetek saját maguk számára próbálták deklarálni, és csak a XIX. század második felében, illetve a népszövetségi rendszer idején kezdődött el az emberi jogok nemzetközi szintű védelmének kiépülése. A XX. század második feléig azonban ez a védelem töredezett volt, személyek meghatározott csoportjaira terjedt ki, valamint területileg is korlátozott volt. A második világháborút követően változás következett be, azaz megdőlt az a tézis, amely azt állította, hogy az emberi jogok védelme az államok belügye. Mindez a második világháború által okozott pusztulásnak és az egyes etnikumok, vallásfelekezetek ellen elkövetett kegyetlenkedésekkel szembeni tehetetlenségnek volt köszönhető.⁸

Az emberi jogok védelmének nemzetközi szintű kiépülésében az ENSZ Alapokmánya (1945) jelentette a kiindulópontot, amely az emberi jogok tiszteletben tartásának elvét a nemzetközi jog alapszabályaként fogalmazta meg.⁹ Az ENSZ keretében elfogadott Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (1948) megerősítette, és értelmezte az Alapokmányban rögzített követelményt, univerzális és általános jelleggel minden emberi lény jogaiként fogalmazva meg azokat.¹⁰ Az emberi jogok nemzetközi védelmének fő jellemzői közé tartoznak a következők:

⁵ Az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata.

⁶ Visszamenőleges hatályú.

⁷ Mindaddig, amíg bűnössé nem nyilvánítják, minden ember ártatlannak vélelmezendő.

⁸ „(...) megmentjük a jövő nemzedékét a háború borzalmaiktól, amelyek életünk folyamán kétszer zúdítottak kimondhatatlan szenvedést az emberiségre (...)”. Az ENSZ alapokmánya (részlet).

⁹ „(...) újból hitet teszünk az alapvető emberi jogok, az emberi személyiség méltósága és értéke, a férfiak és nők, valamint a nagy és kis nemzetek egyenjogúsága mellett (...) megteremtjük azokat a feltételeket, amelyek mellett az igazságosság és a nemzetközi szerződésekből, valamint a nemzetközi jog egyéb forrásaiból eredő kötelezettségek iránti tisztelet fenntartható (...)”. Az ENSZ alapokmánya (részlet).

¹⁰ CHRONOWSKI–RÓZSÁS 2005. 128.

- Az ENSZ által létrehozott egyetemes védelem nem zárja ki a regionális szabályozást és az egyéni védelmi mechanizmust.
- Az emberi jogok oszthatatlanok és egymással kölcsönös összefüggésben állnak.¹¹
- Az általános mellett a speciális védelem is megjelenik.¹²
- Fokozódik a nemzetközi ellenőrzés hatékonysága az emberi jogi kötelezettségek végrehajtásának aspektusában.

A súlyos emberi jogsértésekért kétféleképpen történhet nemzetközi szintű felelősségre vonás. Az első lehetőség, hogy az egyes államok egy univerzális büntető joghatóságot állapítsanak meg a legsúlyosabb bűncselekmények elkövetőivel szemben. A második lehetőség az egyedi vagy általános büntetőbírárság felállítása.¹³

Az emberi jogok univerzális és regionális normatív alapjai közül két katalógust kell megemlíteni: Az ENSZ égisze alá tartozó, 1966-ban létrehozott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát (PPJNE), valamint az Európa Tanács keretében Rómában, 1950-ben kötött Emberi Jogok Európai Egyezményét (EJEE).¹⁴ E két katalógus közös sajátosságai, hogy – általános okmányok, azaz katalógusszerűen tartalmazzák a jogokat, – első generációs jogokra koncentrálnak,¹⁵ – mindkettő tartalmaz egy-egy sajátos ellenőrző mechanizmust, és – mindkettő nemzetközi jogvédő fórumot állít fel.¹⁶

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának következő 3 cikkét fogjuk a továbbiakban elemezni:

- 3. cikk: Minden személynek joga van az élethez, a szabadsághoz és a személyi biztonsághoz.
- 5. cikk: Senkit sem lehet kínvallatásnak, avagy kegyetlen, embertelen vagy lealacsonyító büntetésnek vagy bánásmódnak alávetni.
- 9. cikk: Senkit sem lehet önkényesen letartóztatni, őrizetbe venni vagy száműzni.

Az egészséghez, testi épséghez való jogot fölöleli az élethez való jog. Az élethez való jog abszolút jellegű, azaz olyan alapjog, amely megelőz minden más jogot. Az abszolút jellegéből lehet azt levezetni, hogy senkit sem lehet az életétől megfosztani, mivel ez minden ember veleszületett joga. Az élet, és ebből kifolyólag az élethez való jog szembeállítható a halállal, és ebből kifolyólag a halálbüntetéssel¹⁷ is. A nemzetközi jogi és európai alkotmányjogi jogfejlődés abba az irányba mutat, amely a halálbüntetés teljes és minden körülmények közötti eltörlését kívánja. Az EJEE részét képező, 1983. április 28-án elfogadott 6. Kiegészítő Jegyzőkönyv 1. cikke rendelkezik arról, hogy a halálbüntetést el kell törölni, valamint, hogy senkit sem lehet halálbüntetésre ítélni és halálbüntetést nem szabad végrehajtani.¹⁸ Ennek a büntetési nemnek

¹¹ Ugyanis a szabadságjogok és a politikai jogok gyakorlása és védelme nem értelmezhető a gazdasági, kulturális és szociális jogok garantálása nélkül, ezért oszthatatlanok, és ezért állnak összefüggésben egymással.

¹² Pl.: gyermekek jogainak garantálása, vagy faji diszkrimináció tilalma.

¹³ Pl.: a volt Jugoszlávia területén elkövetett súlyos cselekmények ügyében illetékes, Hágában 1993 óta működő törvényszék, vagy a ruandai népirtás elkövetőinek felelősségre vonása tárgyában 1995 óta Arushában eljáró, és ítélező bíróság, vagy az állandó jellegű Nemzetközi Büntetőbíróság, amelynek 1998-ban Rómában írta alá alapokmányát 139 állam és 2002-ben kezdte meg működését.

¹⁴ A PPJNE-t hazánkban az 1976. évi 8. tvr., az EJEE-t pedig az 1993. évi XXXI. tv. hirdette ki.

¹⁵ Személyes, politikai, gazdasági szabadságjogok, státuszjogok, eljárási jogok.

¹⁶ PPJNE: Emberi Jogi Bizottság (2006-tól: Emberi Jogi Tanács), EJEE: Emberi Jogok Európai Bírósága (Strasbourg).

¹⁷ Szembeállítható továbbá az abortusszal is, mivel a folyamat által a magzat anyaméhben belüli életciklusát törlik meg, amely a magzat halálát okozza.

¹⁸ A 6. Kiegészítő Jegyzőkönyv 2. cikke a részes tagállamok törvényhozása számára megengedte a halálbüntetés alkalmazását háború, vagy háború közvetlen veszélye idején. A halálbüntetés minden körülmények közötti eltörléséről az Egyezményhez csatolt 13. Kiegészítő Jegyzőkönyv rendelkezik.

az eltörlését támasztja alá az emberi jogi érvelés, ugyanis az élethez és méltósághoz való jogot megsértő büntetésről van szó, illetve utilitarista szempontok alapján az elrettentő és visszatartó ereje nem igazolható.

Az emberi méltóság védelmének joga személyhez fűződő jog. Olyan minimális elismertséghez való jogot értünk alatta, amely biztosítja, hogy a jogalany emberi mivoltát senki ne vonhassa kétségbe, és ebből fakadóan az ehhez tartozó minimális tiszteletet a jogalany megkövetelhesse. Tehát e jog alapján az egyén önrendelkezésének van egy olyan magja, amit kivon mindenki más rendelkezése alól, így az ember alany marad, nem válhat eszközzé, tárggyá. Továbbá az emberi méltósághoz való jog egyfajta hivatkozási alap a bíróságoknak és a hatóságoknak, ugyanis minden esetben hivatkozhatnak rá az egyén védelmében, ha nincs olyan nevesített alapjog, amely az emberi méltóságot kifejezné. Az emberi méltósághoz való jog több részterületből áll, amelyek – megfelelő garanciákkal, törvényi szabályokkal biztosítva – egyenként korlátozhatóak. Ilyen részterület például az önazonossághoz való jog, az önrendelkezéshez való jog, vagy a szociális biztonsághoz való jog, mint például a megélhetési minimum biztosítása.¹⁹

A személyes szabadság az ember természetéből ered, annak önállóságához, jogképességéhez kapcsolódó garancia. A személyes szabadság nem abszolút jog, így korlátozható.²⁰ A korlátozás feltétele, hogy arányos, szükséges, és célszerű legyen és jogszabály írja elő. Önkényesen letartóztatni, fogva tartani senkit sem lehet, ugyanis csak bizonyított jogszabályi tiltás megléte esetén lehetséges valakinek a szabadságát kétségbe vonni, azaz ha az adott cselekményt a büntetőjog szankcionálja szabadságvesztéssel, és a szankcionálandó cselekményt bizonyíthatóan követte el az egyén, azaz jogsértő magatartást tanúsított. A hangsúly itt a bizonyításon, és a jogszabálynak megfelelő bizonyítási és ítélkezési eljáráson van. Az ember személyes szabadsághoz való joga tehát addig tart, amíg annak gyakorlásával mások személyes szabadsághoz való jogának gyakorlását nem korlátozza.

Terrorizmus

A terrorizmus fogalmának definiálásával komoly problémák adódnak a szakirodalomban, többek között azért is, mert a terrorista cselekmények mindig szubjektíven lesznek terroristaként értékelve. Azaz egy politikai erőszakot lehet forradalomnak tekinteni, lehet terrorista akciónak, vagy – ha az állam követi el – szükséges beavatkozásnak, vagy államterrornak. A megítélést sok tényező befolyásolja. Függ a szereplőktől, eszközöktől, módszerektől, eseményektől, elérni kívánt céltől, irányultságtól. Akár azt is mondhatnánk, nézőpont kérdése, mivel egy a nemzetközi bíróság által, valamint a szerb lakosság által háborús bűnösnek tekintett horvát származású egyén, a horvát lakosság szemében ünnepelet háborús hős is lehet, és ugyanez vonatkozik a terrorista akciók szereplőire, végrehajtóira is. Senki nem nevezi magát terroristának, hanem őt nevezik annak. A terrorizmus fogalmának vannak nemzeti szintű meghatározásai is, amik fontosak az államhatalom, illetve a kormányok számára:

Az USA definíciója a következő: „*az erőszak kiszámított alkalmazása vagy erőszakkal való fenyegetés a félelem felkeltésének, a kormányzat és a társadalom megszarolásának, illetve megfélemlítésének céljából.*”²¹

¹⁹ Azaz az állam senkit nem hagyhat éhen halni, mert az ellentétes az emberi méltósághoz való joggal.

²⁰ Szabadságvesztés, letartóztatás, őrizetbe vétel, távortartás stb. esetén.

²¹ TOWNSHEND 2003. 11.

A brit kormány meghatározása szerint a terrorizmus „személyek vagy anyagi javak elleni súlyos erőszak alkalmazása vagy azzal való fenyegetés valamely politikai, vallási vagy ideológiai cél elérése érdekében.”²²

Ezekkel a definíciókkal általános probléma, hogy minden szubnacionális csoportok által alkalmazott erőszakot terrorizmusnak neveznek.²³ Rengeteg definíció van, ami természetesen nem kedvező a jelenség megértésének szempontjából. A nemzetközi terrorizmus egyik neves szakértője, *Walter Laqueur* 35 különböző definíciót tárt fel, és ő maga is alkotott egyet: „a terrorizmus az erő alkalmazása és az erővel való fenyegetés abból a célból, hogy riadalmat (pánikot) keltsen a társadalomban, vagy politikai változást idézzon elő.”²⁴ Fontos lenne az egységes és pontos meghatározás más szempontból is, ugyanis a terroristák, vagy adott nézőpontból az ellenség meghatározása képezné a terrorizmus elleni fellépés alapjának legitimitását. Megfordítva a problémát, egy nemzetközileg elfogadott definíció segítene kizárni azt is, hogy egy szabadságharcra a terrorizmus bélyegét süssék rá vagy, hogy a terroristák szabadságharcra hivatkozzanak. „Szerencsére van a terrorizmusnak egy olyan definíciója, amely a legtöbb ember elképzeléseinek megfelel. Ez három elemet tartalmaz: 1. erőszak alkalmazása vagy azzal való fenyegetés; 2. civil célpontok ellen; 3. politikai célból.”²⁵ *Boaz Ganor* neves szakíró alkotott egy definíciót ezek alapján: „a terrorizmus az erőszak szándékos használata vagy azzal való fenyegetés civilek vagy civil jellegű célpontok ellen, politikai célok érdekében.”²⁶

A terrorizmus és a háború közti különbségeket kell még tisztáznunk. A háborút államok vívják, míg a terrorizmus csak eszköze azoknak, akik gyengék ahhoz, hogy nyíltan szembeforduljanak egy állammal, azaz nagyon komoly erőkülönbségek állnak fenn. A terrorizmus lényege a nyílt ütközet tagadása. Célpontjait is úgy választja meg, hogy az önvédelem lehetőségét kizárja, kész nem csak kijelölt, hanem véletlenszerű helyszíneken is támadni.²⁷ A terror alkalmazás folyamatának első szakasza az emberek figyelmének megragadása a sokk, félelem, rettegés keltesével. A terrortámadások, azaz a védtelenek elleni erőszak, drámai mértékben képes növelni a társadalomban a bizonytalanságot, az ebből eredő szorongást. Ugyanis ez a legfőbb ereje a terrorizmusnak: a megfélemlített, összezavarodott tömeg kényszerítheti a kormányzatot a követelések teljesítésére. Erőszakot mindig cél elérése érdekében alkalmaz a terrorizmus, ez a cél lehet forradalmi, társadalmi, vallási-spirituális, nemzeti-etnikai indíttatású. Fontos megemlíteni a gazdasági racionalitás szempontját is. Ugyanis klasszikus költség-haszon elemzés figyelembe vételével a terrorizmus racionális,²⁸ mert kis befektetéssel képes nagy hatást elérni, míg a háború, sokkal nagyobb befektetést igényel, ugyanakkora hatás eléréséhez. Fontos különbség még,

²² TOWNSHEND 2003. 11.

²³ Forradalmat, szabadságharcot egyaránt.

²⁴ TOWNSHEND 2003. 26.

²⁵ BARKER 2003. 26.

²⁶ BARKER 2003. 26.

²⁷ Piacok, áruházak, vendéglők.

²⁸ Nem erkölcsileg, hanem gazdaságilag. Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy önmagában a költség-haszon számítás nem ad magyarázatot elterjedt és régóta tartó használatára. Az ügyet tovább bonyolítja, hogy az ésszerű gondolkodásnak több módja is elvezethet a terrorizmus, mint megfelelő módszer kiválasztásához. Fontos azonban rámutatnunk, hogy a különböző racionalitások, amelyek szóba jöhetnek a terrorista cselekedetekben tetőző indítékok kialakulásában és a célkitűzések meghatározásában, nem mindig a karteziánus parancsok és azok kanti oksági kiegészítésének szűk fogalmi kereteiből fakadnak. Alapvetően viszont mindent egybe vetve – különösen, ami a terrorista erőszak nem harcolókkal szembeni felhasználását illeti – nincs az ésszerű gondolkodásnak egyetlen, alkalmazott értelemben vett racionális rendszere, amely magyarázná a terrorizmust.

hogy a háború fizikai kényszerítő hatását, míg a terrorizmus inkább hatáskeltő, nyomásgyakorló mechanizmus.

A XX. század elején az egy-egy személy elleni terrorista akciók, merényletek voltak a jellemzőek, ezek közül az egyik az első világháború kitöréséhez is vezetett. Ettől függetlenül a '60-as évek második felére tehető Európában a modern terrorizmus megjelenése.²⁹ A modern európai terrorista szervezetek tulajdonképpen két csoportba sorolhatóak: a baloldali terroristákéba, akiknek a célkitűzése a világforradalom előmozdítása; és a szeparatista mozgalmakéba, amelyek egy nép vagy terület önállóságáért küzdenek. A hidegháború alatt szinte csak Nyugat-Európában történtek terrorista akciók, mivel a keleti blokkban a társadalmi szabadság és az információk szabad áramlása is korlátozott volt. A hidegháború utáni időszakban a nemzetközi rendszerben változás következett be, ugyanis a tömbidentitásokat³⁰ a történelmi sokféleséghez való visszatérés váltotta fel. A hidegháború, de leginkább 2001.09.11. után véget ért a merev, átjárhatatlan szövetségi rendszerek kora, helyettük időre kötött és változó célszövetségek alakultak ki, elsősorban a terrorizmus megfékezése érdekében.

Az Egyesült Államokat sújtó szeptember 11-i terrortámadás újragondolásra készítette a világ politikai, katonai, gazdasági vezetőit, és paradigmaváltást idézett elő a biztonságpolitikai gondolkodásban. A terrorizmussal kapcsolatos vélekedés addigi irányát változtatta meg a támadás egyszerűsége, hihetetlen hatékonysága és teljes szervezettsége. A terrorizmus elleni harc nem egyszerű. A nemzetközi rendszerek, valamint a nemzetközi jog elsősorban államok, illetve hivatalosan működő nemzetközi szervezetek közötti kapcsolatok kezelésére van felkészülve, az állam alatti szerveződésekkel – mint amilyenek a terrorszervezetek is – kapcsolatos problémák kezelése ebbe a rendszerbe nehezen illeszthető bele. Ugyanis egy terrorszervezetnek általában nincs hivatalos vezetője, vagy képviselője, nincs nyomon követhető, meghatározott szervezeti rendje, vagy jól körülhatárolható földrajzi területe. Ugyanakkor, mint ahogy az szeptember 11-ét követően bebizonyosodott, olyan hatást képes elérni a nemzetközi életre vonatkozóan, amire egy állam önmagában nem lenne képes. Kérdés tehát, hogy amikor a terrorizmus gyakorlati értelemben véve is globális biztonságpolitikai kihívássá vált, akkor hogyan lehet ellene a nemzetközi jog szabályai, illetve a nemzetközi élet normarendszere szerint fellépni? Amennyiben megszegjük a nemzetközi életben kialakult normákat, akkor veszélybe sodorjuk azt a kényes egyensúlyt, ami ezen a rendszeren alapul, ha viszont szó szerint alkalmazzuk a nemzetközi jogot, akkor a terrorizmus elleni harc lehetőségei szűkülnek be, ami a hatékonyság rovására megy.

Guantánamo

Kuba Guantánamo tartományában található az Egyesült Államok katonai támaszpontja, amit 1903 óta bérel Kubától, ugyanis 1903. február 23-án kapta meg e 115 km² nagyságú terület örökös bérleti jogát, amit a Kuba első köztársasági elnöke *Tomás Estrada Palma* és *Theodore Roosevelt* amerikai elnök között aláírt szerződés rögzít. Ezt a szerződést 1959-ben a kubai kommunista kormány egyoldalúan felmondta, ami irreleváns, mivel a szerződés nem teszi lehetővé az egyoldalú felmondást.³¹ Az Egyesült Államok kormánya ebből fakadóan nem hagyta el a területet, ezért Kuba megszakította az áram- és vízellátást a támaszpont felé, amit az USA saját erőművel

²⁹ HORVÁTH L. 2014. 11–12.

³⁰ Kelet-nyugat, szocialista–kapitalista.

³¹ FETINI 2008.

és víz importtal kompenzált. Az USA azóta is minden évben átutalja az 1903-as szerződésben rögzített bérleti díjat, ami 4085 amerikai dollár, amit a kubai kormány 1959 óta nem vesz fel.³²

Ez a támaszpont az utóbbi időkben újra a média, és a különböző jogvédő szervek figyelmének középpontjába került, az ott fogvatartott és terrorizmussal vádolt személyek kapcsán. A támaszpont börtönrészlegében kb. 116³³ fogvatartottat őriznek, akik szaúd-arábiai, jemeni, pakisztáni, afganisztáni és szíriai állampolgárok, de voltak brit³⁴ állampolgárok is, akiknek többségét az Al-Kaida terrorhálózathoz fűződő kapcsolattal, illetve az egykori afgán tálib rendszer működtetésével gyanúsítanak, de természetesen vádemelés nélkül. Ez az, ami miatt ezek a foglyok itt vannak, ugyanis a kubai területnek számító Guantánamón nem hatályosak az amerikai törvények, még az amerikai alkotmány is csak közvetetten, a katonai szabályzatokon keresztül érvényesül. Ez utóbbi alapján viszont elméletileg akár bárkit statáriális módon halálra ítéltetnek és kivégezhetnek. A kínzásokról és a folyamatos megaláztatásokról rendszeres beszámolók érkeznek, a kiszabadult rabok elbeszélései által, illetve volt alkalmazottak, esetleg ügynökök beszámolóiból is sokat tudhat meg a világ.

A kiszabadultak beszámolóit megmutatták a világnak, hogy valóban súlyos jogsértésekről van szó. De a börtönben dolgozó alkalmazottak is beszámoltak ilyenekről, például egyikük arról,³⁵ hogy egy fogoly celláját annyira felfűtötték, hogy a rab, aki kínjában a haját tépte, majdnem elvesztette az eszméletét. Mások azt tanúsították, hogy az örök 24 órára megkötöztek egy foglyot magzati pozícióba, s a mellékhelysége sem engedték ki. Bevált gyakorlatnak számít az alvásmegvonás, de olyan is volt, hogy egy fogva tartott törött ujjakkal és más sérülésekkel érkezett meg a kihallgatásra, vagy egyeseken vízbefojtást szimuláltak az eredmény érdekében.³⁶ A fizikai bántalmazások mellett természetesen nagy hangsúlyt fektetnek a foglyok lelki megtörésére is, például az Egyesült Államok Védelmi Minisztériuma nem tagadta: előfordult, hogy a katonák rugdaltak egy Koránt, az iszlám szent könyvének egy másik példányát pedig „véletlenül” levizelték.³⁷

Az emberi jogvédő szervek azonban nemcsak Guantánamo-t kritizálják, hanem a CIA tevékenységét is számos téren aggályosnak tartják a kérdést illetően. Gondolunk itt arra, hogy az amerikai igazságügyi hivatal engedélyezte az úgynevezett „waterboarding” technika alkalmazását, melyet vallatásoknál használnak. A módszer lényege, hogy pszichológiai reakcióként a fulladásos halált szimulálja, ennek során általában néhány másodperc alatt megtörnek az alanyok. Továbbá, a CIA-nak nagy szerepe van a terrorizmussal vádolt egyének elfogásában, illetve azok elszállításában és kihallgatásában. Ezen műveletek közben is folyamatosak lehetnek a jogsértések, mivel úgy fogják el³⁸ az egyéneket, hogy azokról sem közvetlen környezetük, sem a helyi hatóságok nem tudnak semmit, szállításuk, kihallgatásuk teljes titokban zajlik, és végül a tartózkodási helyüket is titok övezi. Így semmilyen korlátozó tényező nem áll fenn, ami az esetleges embertelen bánásmódot korlátozhatná.

³² Hystoryofcuba.com

³³ Ez a szám 2009-ben még 430 fő körül volt, de a sorozatos szabadon bocsájtásoknak, valamint az Obama adminisztrációnak köszönhetően csökkent. Természetesen nem tudunk pontos adatot, mivel minden ilyen adat az USA által titkosított, illetve a 2006 decemberében épült új szárny 178 cellája sem ad következtetési lehetőséget, mivel nem tudjuk, egy cellában hány foglyot tartanak.

³⁴ HVG.HU 2015.

³⁵ FIGYELŐNET 2007.

³⁶ SSCI 2014.

³⁷ Uo.

³⁸ Talán az elrablás szó inkább jellemzőbb lenne a cselekményre.

2014-ben nagy port kavart az amerikai szenátus hírszerzési bizottsága által összeállított és nyilvánosságra hozott jelentés is, amely tárgyalta a CIA által alkalmazott embertelen módszereket, amelyekkel a fogvatartottakat kínozták. Az ügyben *Ben Emmerson* – az ENSZ terrorelhárítási és emberjogi jelentéstevője –, illetve több jogvédő szervezet is megszólalt. Ugyanakkor *Dick Cheney* volt amerikai alelnök nyíltan kiállt a fogolytáborban alkalmazott módszerek mellett és eredményesnek titulálta a kínvallatást.³⁹

Nem kérdéses tehát, hogy a fentebb ismertetett történések sértik a nemzetközi és az emberi jogokat, hiszen a Guantánamóban fogva tartott emberek teljesen jogtalanul vannak bezárva, ugyanis vádemelés nem történt ellenük, ez pedig sért egy alapvető jogot, mégpedig azt, hogy minden embernek joga van jogszerűen lefolytatott bírósági tárgyaláshoz, és mindaddig ártatlannak kell tekinteni, míg az ellenkezője be nem bizonyosodik. Kormányok nem tarthatnak fogva embereket arra hivatkozva, hogy a jövőben bűncselekményt fognak elkövetni, és nem tarthatnak senkit fogva kínzás által kicsikart vallomás alapján sem. Továbbá a kínzás által megszerzett vallomásokat nem lehet felhasználni bírósági tárgyalásokon sem. Arról nem is beszélve, hogy az így kicsikart vallomások nem feltétlenül felelnek meg a valóságnak, hiszen a vallatott lehet, hogy beismer olyan dolgot is, aminek nincs valóságalapja, csak hogy meneküljön a kínvallatás elől. Így az a hivatkozási alap is megkérdőjelezhető, hogy a hírszerzés ez által jut létfontosságú információkhoz.

Emellett pedig egy másik alapvető emberi jog is sérül, mégpedig az, hogy minden embert védelem illet meg a kínzással, a kegyetlen, embertelen bánásmóddal szemben, amit a táborral kapcsolatos titkolózás akadályoz meg ebben az esetben.

Barack Obama egyik választási ígérete volt, hogy a támaszpontot felszámoltatja, és a 2009 óta eltelt idő alatt ugyan elég sok embert kiengedtek a táborból, annak bezárása továbbra sem történt meg. A legfrissebb fejlemények szerint az amerikai Kongresszus a hadsereg finanszírozásával kapcsolatos új törvényt fogadott el, ami több kitéltet is tartalmaz a fogolytáborral kapcsolatosan, tehát annak bezárása még mindig nem valószínű.⁴⁰ Ráadásul az Iszlám Állam szunnita dzsihadista szervezet terrorakciói, merényletei további létalapot szolgáltatnak a tábor fenntartása mellett állásfoglalók számára.

Összefoglalás

Mint ahogy azt fentebb kifejtettük, a modern terrorizmus elleni harc igen nehézkes, a normák betartása miatt, mivel az sem tartja be a normákat. Ezért érthető az amerikai törekvés a terrorizmus felszámolása ellen, és az ország biztonságának érdekében, ugyanakkor ezzel sem igazolható az alapvető emberi jogok szándékos megsértése, mivel a terrorista is ember. Természetesen lehet hivatkozni arra, hogy ha a terrorista a terrorcselekménye által megsérti az áldozatai alapvető emberi jogait, akkor a terroristával szembeni ilyen tényű fellépés is elfogadható, de pont ez az, ami a különbséget adja, pont ez az, ami megkülönbözteti a terroristát másoktól. Tehát ha az adott ember, vagy kormány átlépi ezt a határt, akkor a megkülönböztetés ténye már nem valósul meg.

Erkölcsei-etikai szempontból vizsgálva azt kell tudni megállapítani, hogy meddig vagyunk képesek elmenni a jogalkalmazásban és a saját magunk által megszabott korlátok betartásában.

³⁹ FORD 2014.

⁴⁰ ZENGERLE–CHIACU 2015.

Hiszen ebben az esetben egy fejlett, felvilágosult, kiterjedt jogi normák szerint szervezett nyugati társadalom áll szemben a harcban a céljaik elérése miatt ezeket a normákat, felvilágosult eszméket – sőt gyakran eredeti céljaikat is – szem elől tévesztő közösségekkel.⁴¹ Fel kell tenni a kérdést, hogy milyen anyagi, erkölcsi, emberi áldozatokra vagyunk készek annak érdekében, hogy a terrorizmus elleni harc ne vezessen egyenes úton a meghasonláshoz. Hiszen a terrorista cselekményeknek lehet olyan célja is, hogy ebbe az irányba vezesse a többségi társadalmat, hogy az csavarjon saját törvényein, csúsztasson alkotmányán, és minden olyan eszme – aminek nevében harcol a terrorizmussal szemben – végül erodálódjon.

Fontos megjegyezni, hogy a terrorizmus okozta kihívásokra nem csak katonailag vagy rendvédelmileg lehet választ adni, hanem meg kell próbálni politikai megoldásokat is keresni rá. Természetesen ez nem mindig lehetséges és függ attól, hogy a terrorcsoportok milyen tényezők hatására kezdték el tevékenységüket, ez a tényező megoldható-e politikai úton. Bizonyos esetekben viszont lehetetlen a politikai környezet olyan irányú átalakítása, ami segítene okafogyottá tenni az adott terrorcsoport tevékenységét, ilyenkor pedig összetársadalmi, nemzetközi fellépésre van szükség a megelőzés és az elrettentés területén.

Egyértelmű, hogy a terrorizmus felszámolása teljes egészében nem lehetséges, a XXI. század jellemző harcmodora ez, amely újabbnál újabb célok érdekében ugyan, de folyamatosan újratermeli önmagát. Érdemes ezért elgondolkodni a döntéshozói és választópolgári kollektív felelősség miatt azon, hogy hogyan, milyen elvek mentén szeretnénk ezt a problémát kezelni, erre milyen erkölcsi, jogi, módszertani alapjaink vannak. Meddig terjed egyáltalán az erkölcsi felelősségünk? Állást foglalni persze nem lehet, sőt talán nem is szabad, de a kérdések felvetése mindenképpen aktuális. *

⁴¹ Példának felhozható az IRA, amely az ír nemzeti felkelésből nőtte ki magát, majd a két Írország egyesülését tűzte zászlajára, de 1972 után olyan – többek közt civilek elleni – merényletek sorozatát követték el, amelyek céljaként nehezen nevezhetőek az eredeti függetlenedési vagy egyesülési célok.

IRODALOM

- Az *Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata*. Magyar Elektronikus Könyvtár: <http://mek.niif.hu/00000/00056/html/228.htm> Hozzáférés: 2015.11.05.
- Az *ENSZ alapokmánya (részlet)*. Magyar Elektronikus Könyvtár: <http://mek.niif.hu/00000/00056/html/145.htm> Hozzáférés: 2015.11.05.
- Az *USA függetlenségi nyilatkozatának hivatalos magyar fordítása*. Magyar Elektronikus Könyvtár: <http://mek.niif.hu/02200/02256/02256.htm> Hozzáférés: 2015.11.05.
- BARKER, JONATHAN (2003): *A terrorizmus*. Budapest, HVG Kiadó.
- CHRONOWSKI NÓRA – RÓZSÁS ESZTER (2005): *Alkotmányjog és közigazgatási jog*. Budapest – Pécs, Dialóg Campus Kiadó.
- FETINI, ALYSSA (2008): *A Brief History of Gitmo*. Time 2008.11.12. <http://content.time.com/time/nation/article/0,8599,1858364,00.html> Hozzáférés: 2015.11.06.
- Guantánamo: öt év kínzás*. 24.hu 2007.01.11. http://24.hu/kulfold/2007/01/11/guantanamo_ot_ev_kinzas/ Hozzáférés: 2015.11.06.
- FORD, ZACK (2014): *Cheney Calls Torture Report A Crock, Says He'd 'Do It Again In A Minute'*. Thinkprogress 2014.12.14. <http://thinkprogress.org/world/2014/12/14/3603444/dick-cheney-on-torture-report-revelations-id-do-it-again-in-a-minute/> Hozzáférés: 2015.11.06.
- HORVÁTH L. ATTILA (2014): *A terrorizmus csapdájában*. Budapest, Zrínyi Kiadó.
- Notes on Guantánamo Bay*. Hystoryofcuba.com <http://www.historyofcuba.com/history/funfacts/guantan.htm> Hozzáférés: 2015.11.06.
- SENATE SELECT COMMITTEE ON INTELLIGENCE (2014): *Committee Study of the Central Intelligence Agency's Detention and Interrogation Program*. Executive Summary, 2014.12.09. http://www.intelligence.senate.gov/sites/default/files/press/executive-summary_0.pdf Hozzáférés: 2015.10.15.
- SZ. JÓNÁS ILONA (szerk.) (1971): *Európa és Közél-Kelet*. IV-XV. sz. Egyetemes történeti szöveggyűjtemény, középkor. 1/2. kötet. Budapest, Tankönyvkiadó.
- Szabadon engedték az utolsó brit foglyot Guantánamóról*. HVG.hu 2015.10.30. http://hvg.hu/vilag/20151030_Szabadon_engedtek_az_utolso_brit_foglyot Hozzáférés: 2015.11.06.
- TOWNSHEND, CHARLES (2003): *A Terrorizmus*. Budapest, Magyar Világ Kiadó.
- ZENGERLE, PATRICIA – CHIACU, DOINA (2015): *Obama to sign defense bill with Guantanamo restrictions*. Reuters 2015.11.10. <http://www.reuters.com/article/2015/11/10/us-usa-defense-congress-idUSKCN0SZ27H20151110#sfkvqWG4WwIdYUbs.99> Hozzáférés: 2015.11.12.